

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

DERGİSİ

219

SAYI 219

YIL XIX

MART - NİSAN 1981

SOSYAL TEŞKİLATLAR BÜTÜNLÜĞÜ OLARAK OSMANLI VAKIF KÜLLİYELERİ

Dr. Bahaeddin Yediyıldız

Avrupa Planı 2000 projesi araştırmacılarından Gaston Deurink, "İstikbâl mevcut değildir, ... onun inşâ etmek gerekir; inşâsına girişilmeden evvel onun tarih çerçevesi içinde, düşünülmüş, icâdedilmiş, sonra istenilmiş olması lâzımdır, ve bu tarihî çerçevenin sahip olduğu ataletin doğru bir biçimde değerlendirilebilmiş olması da şarttır" diyor¹. Bu hüküm, bir kişinin tesâdüfî bir sözü olmaktan öte, insanı ve cemiyetleri zaman ve mekân içinde muhtelif yönleri ile tahlil eden ilim adamlarından çoğunun ortak kanaatidir. Her cemiyetin, orijinal bir istikbâl kazanabilmesi, diğer bir ifâdeyle, kendi benliğini ve hüviyetini koruyarak gelişebilmesi için, gizli ve durgun târihî gücünü şümüllü araştırmalarla tesbit ederek harekete geçirmesi ve bu potansiyel ve hareket çerçevesi içinde istikbâlini plânlaması ve keşfetmesi icâbediyor. Bu keşfin uygulama alanına sokulabilmesi için de istek ve irâde gerekiyor.

Bugün Türk cemiyetinin içinde yaşadığı bunalım, bu cemiyetin yakın geçmişini teşkil eden Osmanlı döneminin kültür ve bünye unsurlarının ve bunların sentezi olan sosyal teşkilâtının doğru ve şümüllü tahlillerinin henüz yapılamamış, dolayısıyla bugünkü yapının iyi anlaşılabilmesi ve neticede bir istikbâlin keşfedilememiş olmasından, diğer bir ifâdeyle mâzinin istikbâle açılabilmesi olmasından kaynaklanan sancılardan başka bir şey değildir.

İki asra yakın bir zaman içinde, ülkemizde meydana gelen, büyük ve köklü değişimlere rağmen, Osmanlı müesseselerinin bugünkü Türk cemiyeti üzerindeki dolaylı veya dolaysız tesiri sanıldığından çok fazladır. Bu yazıda söz konusu tesirlerin çözümlenebilmesi için Osmanlı müesseselerine nasıl yaklaşılması gerektiği hakkında bir metot araştırması denemesine girişilecek, müşahhas bir örnek olarak da vakıf külliyesi ele alınacaktır.

(1) L'Université de demain, Bruxelles 1974, s. 12

İslâm dünyasında, İslâmın yayılışı sırasında karşılaşılan yabancı kültürlerin, bir çokları yanında, vakıfla ilgili bazı unsurlarından da istifâde edilerek, bunlar İslâm prensipleriyle yoğurulmuş ve bir takım yeni katkılarla İslâm vakfının hukukî temelleri tesis edilmiştir. Vakıf, bilindiği gibi, bir kişinin bir veya daha fazla mülkünü, cemiyetin ihtiyaçlarını teşkil eden dinî, hayrî veya sosyal bir gayeye, Allah'a yakın olma niyetiyle, müebbeden tahsis etmesi akdidir.

Bu kısa târifi sonradan, vakıf müessesesi hakkında, burada uzun uza-
diya durulmayacaktır. Ancak, ele alınacak asıl konunun daha iyi anlaşıl-
ması için, bir iki noktanın daha vurgulanmasında fayda görülmektedir. Söz konusu hukukî akid'e vakıf denildiği gibi, bu akid sonucu ortaya çı-
kan ve Osmanlılarda müessesât-ı hayriye diye adlandırılan mâbed, medre-
se, imâret, zâviye, vs. gibi cemiyet fertlerinin bizzat kendisinden fayda-
landığı kuruluşlara, ve diğer yandan, bu kuruluşların sürekli ve düzenli
bir şekilde işletilebilmesi gayesiyle kendilerine tahsis edilen binâ, arazi,
nakit para, vs. gibi gelir kaynaklarına da vakıf denilegelmiştir.

Ortaya çıkışına ve gelişmesine dinî olduğu kadar içtimai ve iktisadî
şartların da sebep olduğu vakıf müessesesi, kendi doğuş ve oluşma orta-
mından daha başka coğrafî mekânlara ve kültür havzalarına taşındığında,
daha da yaygınlaşarak hayatını sürdürdüğüne göre, oralarda kendini
destekleyen başka unsurlar da bulmuş demektir. Meselâ bedava yemek
dağıtılan imâret vakıflarının bilhassa Türklerde çok yaygın olmasını,
Türklerdeki şölen âdetinin bir devamı olarak değerlendirmek mümkin-
dür. Yine aynı müesseseyi değişik cemiyetler değişik gayeler için kullana-
bilmişlerdir. Meselâ, Araplar vakıf müessesesini eski âdetleri icâbı kızla-
rı mirastan mahrum etmek için kullanabilirken, Türkler ondan, yine ken-
di an'aneleri gereğince, mirası kız ve erkek arasında eşit bir şekilde tak-
sim edebilmek için yararlanmasını bilmişlerdir. O halde, aynı hukukî te-
mellere bağlı olmasına rağmen, bir müessesenin değişik kültür havza-
larındaki ortaya çıkış âmilleri, hedef ve gayeleri, netice ve tesirleri farklı
olabilmektedir.

Muhtelif İslâm milletleri tarafından benimsenen ve kendi millî kül-
türlerinin yaratıcılık vasfı ölçüsünde, kendi dünya görüşleri ve istikbâl fel-
sefelerine intibak ettirilen vakıf müessesesinin gelişmesi, İslâm dünyası-
nın zaman zaman içine düştüğü bunalımlı dönemlerde menfî yönden etki-
lenmiş olmasına rağmen, Büyük Selçuklular'dan itibaren bir hız kazandı-
ğı, daha sonra kurulan İslâm devletlerinde ve bilhassa Osmanlılar'da çok
daha büyük gelişmeler gösterdiği biliniyor. Modern devlet anlayışına gö-

re, devletin halka götürmek mecburiyetinde olduğu hizmetlerden hemen hemen hepsi, Osmanlılar'da vakıf müessesesi yoluyla karşılanmıştır. Bunlar ana hatlarıyla din, eğitim ve öğretim, ulaşım, sağlık, sosyal yardım, belediye, vs. hizmetleri olarak sınıflandırılabilir. Osmanlılarda vakıf yoluyla hayat bulan kuruluşların en mühimlerinden birisi, hiç şüphesiz sözkonusu hizmetlerin büyük bir bölümünün karşılanması gayesiyle kurulan külliye-lerdir.

Hemen hemen bütün Osmanlı şehirlerinde birer örneğine rastlanabilen külliye, fonksiyonu ve yapılış gayesi bakımından medenî ve sosyal bir anlayışla meydana getirilmiş, Türklerin dünya sanatına katkılarından biri olan "bir mimarlık kompleksi tipi"²dir. Bir sosyal merkez olan bu kompleks, bir câmi ve onun etrafında yer alan muhtelif sosyal fonksiyonlara sâhip binalardan oluşmaktadır: Bunlar, Medrese(ler), hastahane, aşkâne (imâret), tabhâne, mektep, kütüphane, türbe(ler), arasta-çarşı, han-kervansaray, hamam, meşruta binalar, helâlar, muvakkithâne, çeşme-sebîldir. Ancak, her külliye'nin bütün bu unsurları ihtiva etmesi şart değildir.

Doğan Kuban'ın ifâdesiyle, "... İctimâî hareketleri barındıran bir külliye islâmda eskidir. Fakat Anadolu şehirlerinde, Osmanlı devrine gelene kadar, plânlı bir külliye kavramı gelişmemiştir. Konya'da bir Sâhib Ata, Kayseri'de Huand Külliyesi, Selçuk devrinde külliye kavramının gelişmiş şekli sayılabilir. Hattâ Bursa'da bile, bir Yeşil Külliyesi'nin serbest olarak yerleştirilmiş yapılardan meydana geldiği görülmektedir. Plânlanmış bir kompozisyon, kısmen Bursa Yıldırım külliyesiyle, fakat asıl âbidevî ölçüde Fatih'le birdenbire ortaya çıkmaktadır. Ondan sonra II. Beyazıt'ın Amasya ve Edirne'deki yapılarıyla devam etmiştir. Osmanlı külliyelerinin, İctimâî karışmayı teşvik eden, modern anlamda bir sosyal merkez karakterine çok defa temas edilmiştir. Fakat bu yönde herhangi bir sosyolojik araştırma yapılmamıştır. Bunlar sadece ibâdet yeri, öğretim merkezi ya da fakir mutfâğı oldukları için değil, fakat çevrelerinde başka toplantı yerlerinin gelişmesine önayak oldukları için sosyal katalizör rolü oynamışlardır"³.

Gerçekten bir çok araştırmada, bu külliyelerin sosyal karakterine dikkat çekilmesine rağmen, bunlardan hiçbirisinin kültür ve bünye unsur-

(2) Külliye-ler hakkında genel bilgi ve bazı külliye-lerin plan ve fotoğrafları için bk. Feridun Akozan, "Türk külliye-leri", *Vakıflar Dergisi* VIII, (Ank. 1969) s. 303-308

(3) Doğan Kuban, "Anadolu-Türk şehri", *Vakıflar Dergisi*, VII, (İst. 1968) s. 71.

larını, sosyal fonksiyonunu, cemiyet üzerindeki tesirlerini derinliğine tahlil eden monografiler yazılmamıştır. Halbuki, Türk kültür ve sosyal tarihi için böyle monografilerin yazılması büyük ehemmiyet arz etmektedir. Burada böyle bir monografi örneği verilmesi sözkonusu değildir. Fakat, bir külliye'nin muhtelif cepheleri incelenirken, nelere dikkat edilmesi gerektiği, böyle bir tahlil için toplanan vesikalara ne tür sorular sorulması icâbettği, hasılı konunun **problematik**'i üzerinde durulacaktır. Bilindiği gibi, problematik, bir konunun meselelerini ortaya koyma sanatı, ilmidir.

Külliye'yi sosyal teşkilâtlar bütünlüğü olarak da târif etmek mümkündür. Çünkü sosyolojide teşkilât, hususî hedeflerin gerçekleşmesi niyetiyle bir grubun faaliyetlerini tanzim etmek için belli formalitelerin tesisi sırasında varlık bulan kuruluş anlamına gelmektedir ki, burada muayyen bir gaye için sürekli bir faaliyet gösterilmesi şartı vardır⁴. Külliye'nin yukarıda bahsedilen ehemmiyetli üniteleri de b utârife uymaktadırlar. O halde bir külliye'nin incelenmesinde cevaplandırılması gereken sorular ve dikkat edilmesi gereken hususlar şunlar olacaktır.

Külliye'ye hayat veren dünya görüşü ve hayat anlayışı nedir? Her biri veya bir kaç değişik kişiler tarafından vakıf olarak kurulan bu kuruluşların vâkıfları değişik zihin yapılarına sâhip olabilirler ve bu farklı zihniyetler, sözkonusu külliye'lerin işleyişi ve fonksiyonu üzerinde değişik ve mühim roller oynayabilirler. Bu zihniyetlerin Osmanlı tarihi boyunca veya belli dönemlerde arz ettikleri ortak ve farklı tarafları nelerdir? Dönemden döneme değişmeler olmuş mudur? Olmuşsa hangi yönde ve nasıl olmuştur? Bu zihniyetlerin oluşmasında veya değişmesinde etkili olan faktörler nelerdir?

Bir külliye'nin çeşitli biçimlerinde vazife yapan kişilerin faaliyetleri hangi kültür dünyasından mülhemdir? Bir külliye medresesinde ders veren müderris veya müderrislerin fikir kaynakları ve burada okutulan ders kitaplarının muhtevâsı nedir? Bunlar külliye'den külliye'ye ve devirden devire farklı olabileceğine göre, bu farklılığın sebepleri üzerinde durmak şarttır. Değişmemişse, aynı kitaplar değişik zamanlarda farklı yorumlara tâbi tutulmuşlar mıdır? Aynı kitaplar hakkında çok sayıda şerhler yazıldığına göre bu soruya olumlu cevap verilebilir. O halde bu şerhlerdeki yorum farkları nelerdir? Niçin farklı yorumlara gidilmiştir? Bir külliye'nin kültür muhtevâsını ortaya koymak için, şüphesiz külliye medresesinde oku-

(4) J. Sumpf - M. Hugues, *Dictionnaire de sociologie*, L. Larousse, Paris 1973, s. 180 - 181.

tulan kitapların tahlili kâfi gelmeyecek; külliye'deki kütüphâne'de veya medrese kitaplığında bulunan bütün kitapların tahlili de gerekecektir.

Bir külliye'de vazife yapan kişiler hangi davranış modelleri içindedirler? Bu davranışları tanzim eden ahlâk kaideleri nelerdir? Meselâ bu ahlâk kaideleri, müderrisin derse hazırlanma, araştırma yapma ve tedris zamanı ile, eğitim ve araştırmanın niteliği ve objektifliği ile, şeyhülislâm ve müftülerin müderris olmaları hâlindeki gibi— eğer varsa, idârî vazifeleri ile ilgili olabileceği gibi, çevresi le münâsebetler, ciddiyeti, hattâ giyim-kuşamı hakkında da olabilir.

Külliye'nin kültür unsurları bakımından, buralarda yazılan ve konuşulan dil veya diller de ehemmiyetli bir yer tutmaktadır. Külliye medresesinde yazı dili umumiyetle arapça olmasına rağmen, konuşma dili türkçedir. Medresede oluşturulan ve öğrenilen bilgi Türk diliyle halka aktarılmaktadır. Bu bilgi aktarma işi nerede ve nasıl yapılmaktadır? Diğer bir ifâdeyle medreselerin halkla ilişkileri nasıl sağlanmaktadır? Bu soruların çözümü, külliye'nin halk üzerindeki tesirini anamak için son derece mühimdir.

Bütün bunlar, külliye'nin kültür dünyası ile ilgili olup, külliye hayatının ancak bir cephesini oluşturmaktadır. Bir külliye'nin müşahhas tahlili çok daha başka unsurlar ortaya çıkaracaktır ki, bunlara da bünye unsurları adı verilebilir.

Her seyden önce, hergün muhtelif vazifeler ve faaliyetlerle meşgul olan kişiler külliye hayatında yer almaktadır. Medresede derslere katılma, kütüphâne'de araştırma, imârette yemekleri pişirme ve dağıtma, câmide vaaz etme, kitapların ve binâların bakımı bu faaliyetlerin bir kısmını oluşturmaktadır. Külliye'nin hususî fonksiyonlarına göre düzenlenen bu faaliyetleri herkes kendi usûlüne göre yapmaktadır. Bu ferdî veya toplu faaliyetlerin her biri külliye'nin fonksiyonu veya hedefine yaptığı katkıya göre mânâ kazanmakta, bu katkı iş bölümü çerçevesinde gerçekleşmekte ve bu iş bölümüyle de statüler ve roller belirginleşmektedir. Ve bu vazifeler belli bir sosyal münâsebetler şebekesi meydana getirmektedir. Bu münâsebetler neticesinde, resmî kadrolar dışında, formel olmayan arkadaşlık grupları gibi başka gruplarda oluşabilir. Külliye'nin anlaşılabilmesi için bütün bu vazifelerin ve ilişkilerin tahlili gerekmektedir.

Külliye'deki muhtelif vazifelerin faaliyetleri ve teşkilâtlanan sosyal münâsebet şebekeleri, bir bakıma farklı fizikî ve maddî şartlara bağlıdır. Külliye'nin plânları, çeşitli birimlerinin konumu ve yapıları, bu yapıların

eski yahut yeni olmaları, talebe ve vazifeli sayıları, büyük veya küçük bir şehirde bulunmaları, bu külliyelerin masraflarını karşılayacak olan vakıfların zenginliği veya fakirliği ve külliyenin yaşı yâni yeni yahut zengin ve köklü geleneklere sâhip olması, oralarda vazife yapanların sosyal münâsebetlerini ve kültürel faaliyetlerini etkileyecektir.

Aynı kişinin aşağı yukarı aynı dönemde değişik coğrafi bölgelerde kurmuş oldukları külliyeler (meselâ II. Bâyezid'in Amasya, Edirne ve İstanbul'daki külliylere; Kanunî'nin Rodos, Şam ve İstanbul'daki külliylere gibi) hakkında, yukarıdaki soruların ortaya koyduğu bütünlük çerçevesinde, çevre şartları ile sözkonusu külliyelerin karşılıklı olarak birbirlerini etkilemelerini ve bu karşılıklı tesirlere paralel olarak zaman içinde külliyelerin kültür unsurlarının uğradığı gelişme ve değişimleri konu edinecek mukayeseli tetkikler, araştırmacıları oldukça ilgi çekici neticelere götürebilir.

Gerçekten, külliyelerin bünye unsurlarıyla kültür unsurları sıkı sıkıya birbirine bağlıdır ve sürekli karşılıklı tesir halindedir. Sosyolojik açıdan bu unsurların senteziyle bir topluluğun sosyal teşkilatlanması, yâni sosyal faaliyetin bir bütünlük hâlinde bünyeleşmesine yarayan bütün unsurların küllî terkibi ortaya çıkmaktadır ki, bu bütünlük kendisini teşkil eden kısımlarından farklı olduğu gibi mümkün diğer terkiplerden de farklıdır. O halde her sosyal teşkilatlanma hakkında ayrı ve ciddi tahliller gerekmektedir.

Burada daha ziyade külliyenin bir birimi olan medrese çerçevesinde ortaya konan tahlil şekli ve teorik şema, külliyenin diğer birimleri ve hattâ şehir, bölge, sosyal sınıf, meslek, aile, akrabalık gibi diğer bütün sosyal teşkilatlanmalara da uygulanabilir.

Görülüyor ki, bir cemiyeti anlamak, bilhassa onun kültür problemlerini çözümleyebilmek, sanıldığı kadar kolay bir iş değildir. Yukarıda Osmanlıların sâdece bir teşkilâtı hakkında ortaya konan soru ve meselelerin çözümü bile bir çok araştırmacının senelerini alacak nitelikte ve ağırlıktadır. Kaldı ki burada sergilenmesine çalışılan meseleler ilk aklı gelen hususlardır. Vesikaların tasnifi ve verilerin tesbiti sırasında daha yüzlerce meselenin ortaya çıkacağını unutmamak icâbedir. Üstelik, dünün cemiyet hayatı ile ilgili bir problemiyle bugün de karşılaşılıyorsa, o zaman bu problem sosyolojinin konusu olmaktadır. Bu durumda böyle bir konu disiplinler arası işbirliğini gerektirmektedir. Külliye hakkında yukarıda ortaya konan meselelerden bir çoğu bu tip araştırmalara muhtaçtır. Kökü çok eskilerde olan bir problemin bugünlere kadar uzanarak nasıl karmaşık bir yapı ka-

zandığını ve çok yönlü yaklaşımlara ihtiyaç gösterdiğini açıklığa kavuşturmak için, yukarıda zikredilen sorulardan birinin müşahhas bir örnekle cevaplandırılması yerinde olacaktır. Bu soru, külliye medresesinde oluşturulan ve öğrenilen bilginin halka nerede ve nasıl aktarıldığı, medreselerin halka ilişkilerinin nasıl sağlandığı, ve bu ilişkiler neticesinde halk üzerinde meydana gelen tesirin nerelere kadar uzandığı sorusu olabilir.

Bu soruyu cevaplandırırken her şeyden önce şu noktaya dikkat çekilmesi icâbeder. Medresenin hoca ve talebeleri, külliyenin diğer görevlileri yemek saatlerinde imârette, orada yemek yeme hakkına sâhip olanlarla yâni ülkenin çeşitli yörelerinden gelen yolcularla, fakirlerle ve belli saatlerde de câmide şehir hakkının mühim bir kesimiyle bir arada ve iç içe bulunmaktadırlar. Külliye'nin merkezinde bulunan câmî, Osmanlıların üniversitesi durumunda olan medresenin halka açılan kapısı, konferans salonudur. Medresede elde edilen bilgiler, medresenin hocaları veya talebeleri tarafından bu yolla halka aktarılabilir. Ayrıca tahlil edilmesi gereken bu bilginin muhtevâsı bir yana, burada üniversite-halk ilişkileri açısından son derece dikkat çekici bir mekanizma ile karşılaşılmaktadır. Külliye'deki câmiden başka ülkenin çeşitli yörelerinde bulunan diğer camiler de yine aynı fonksiyonu görmüşlerdir. Bilindiği gibi medrese eğitime her sene üç ay ara verilmekte, talebeler ülkenin çeşitli bölgelerine dağılmakta ve sözkonusu camiler vâsıtasıyla medresedeki bilgiyi memleketin en ücrâ köşelerine kadar yaymakta idiler. Böylece, herkes okuma imkânı bulamamasına rağmen, ülkenin her yanında ortak bir sözlü kültür oluşmaktaydı.

Bu kültürün tesiri, ülkemizdeki bütün değişmelere rağmen, şu veya bu şekilde günümüzde de kendisini göstermektedir. 1979 yazında, Orta - Karadeniz bölgesinde, bölgenin tarihiyle ilgili bir saha araştırması yaparken tesbit ettiğimiz bir hâdise, külliyelerin mekân ve zaman sınırı tanımaksızın halk üzerinde ne derece tesir icra etmiş olduğunu çok açık bir şekilde göstermektedir. Bu gezi sırasında, sâhilden elli kilometre kadar içeride, 1961'lere kadar motorlu vâsıta sesi duyulmamış bir dağbaşı köyünde emekli bir müftü ile karşılaştım. Evinin kitaplarla dolu bir odasında beni kabul etti ve sohbet sırasında, harf inkılâbı öncesinde bitirdiği ilk mektep dışında hiçbir resmî tahsil görmeksizin nasıl müftü olduğunu anlattı.

Bu köyde bir çiftçi çocuğu olarak doğup büyüyen babası, çevre köylerdeki bâzı hocalardan okuma yazma öğrenmiş. Üç sene Amasya medreselerinde tahsil görmüş. Ancak yol masraflarını karşılayabilecek miktarda bir harçlıkla 1886'larda İstanbul'a gitmiş. Sultan II. Bâyezid'in XVI. asrın ilk yıllarında vakıf olarak kurmuş olduğu külliyesinin medresesine yerleş-

miş. Oniki sene tahsilden sonra icâzet almış. Oniki sene de külliyyede der-siâmlık görevi yaparak emekli olmuş. Hiçbir zaman ilişkisini kesmediği kö-yüne dönmüş ve vefâtına kadar orada yaşamış.

Babasının medresede tahsil görmesine rağmen, sâdece din işleriyle uğraşmadığını, talebeliği ve vazifesi sırasında, doğum yeri olan bölge hal-kının refahı için büyük çabalar sarfettiğini söyleyen emekli müftü, kitap-lar arasında bir mektup sureti çıkardı. Bu mektup babası tarafından Meşrûtiyet'in ilk yıllarında İstanbul'dan bölgenin ileri gelenlerinden birine gönderilmiş. Bir köy çocuğunun medrese tahsilinden sonra yeni meseleler karşısındaki bakış açısını, ayrıca halkla devlet arasında kurmaya çalıştığı ilişkileri göstermesi, diğer taraftan da külliye kültürünün daha birçokları arasında ülkenin hangi meselelerini etkileyici bir rol oynadığını gösterme-si açısından oldukça ilgi çekici olan bu mektubun baş kısmında, mektup sahibi, bir izin dönüşü köyden İstanbul'a gidişini anlatıyor ve şöyle devam ediyor: "..... yol meselesi için Nâfia Nezaretine mürâcaatla başkâtip ve nâzır muâvinini ve tarîk-i umûmiye müdürü ile görüştüm. Ve zât-ı âlilerile olan müzâkeremiz vechile ehâli-i fakîrenin zarûret ve ma'ruzâtlerini ke-mâ-yenbagî beyan ve izâh eyledim. Neticesine şöylece hitam verdim: bütün halk 'istibdadda şose yolları yapılıyor' idi de şimdi bu devr-i dilâray-ı meş-rûtiyette ne sebebdan bizim 15 satlıkdan ibâret olan Fatsa-Reşâdiye yolu hâlâ yapılmıyor. Neden icâb ediyor da bizim şu kadarca ma'ruzâtımız ka-bûl ve is'âf olunmuyor. Biz efrâd-ı milletden değil miyiz? Eğer bu defa da şu merâcaat-ı bendegânemiz is'âf olunmaz da yine akîm kalır ise bundan böyle de tarîk bedelâtını vermekde mazuruz' deyû bar bar bağırsıyorlar' deyince, mâdem öyledir Nâzır Paşa'ya hakikat-i hâli böylece arz ediniz de-diler. Ertesi gün Tokat mebus-i muhteremi Hacı Mustafa Efendi ile berâ-ber Nâzır'a çıktık. Ve ehâlinin ma'ruzâtını ber-minvâl-i muharrer tebliğ ve izah eyledik. Esâsen Nâzır Hulusi Bey merhametli ve bütün mânâsile o makama mütenâsib bir osmanlı nâfia nâzırı sıfatını hâiz bulunmak hasebîle derhal tarîk-ı umûmiye müdürü ile muâvinini celb ederek şu yolda emir verdiler. Fatsa-Reşâdiye yolunun bedenlen inşâsını ehâli-i mahalliye de-ruhde ediyorlarımış. Yalnız lâzım gelen âlât ve edevât ile mühendis gön-derilmesini Nezâret'den istirham etmişler. Ehâlinin bu talebi muvafık-ı maslahat görüldüğünden tarîk bedelât-ı nakdiyesini itâ ile berâber yolu bedenlen kendileri inşâ edeceklerine dair mükemmel bir kît'a mazbata gön-derdikleri takdirde bilâ tévakkuf icâb eden âlât ve edevât ve barut ve sair mühimmât ile mühendisin hemen gönderilmesini emreyledi. Ve turuk-ı umûmiyenin yapılamıyacağını ve bizim şu ma'ruzatımızın da ancak bu sı-rada kabul olabileceğini ayrıca beyan eyledi. Zât-ı âlileriniz nihâyet bir ay

zarfında matlûb olan mazbatayı Nâfia Nezâreti'ne göndermiyecek olur iseniz bir daha bu meseleye teşebbüs ve Nezâret'i tâciz etmekde mâzurum. Çünkü bu fırsattan da istifâde edemez isek kıyametin son gününe kadar bizim yolun yapılamıyacağına sizleri temin ederim. İşte bu gibi müessesât-ı hayriye ile milleti ve umrân-ı memleketi şehrah-ı terakkiye doğru sevk ve hatve-endâz idecek ve ilelebed elsine-i nâsda bir nâm kazanacaksanız, bize olan vaadini ifâ ve lisân-ı milletde nam-ı bülendinizi ifa ediniz, Efendim".

Bu dönemlerde plânının yapımına başlanan bu yolun, bütün çabalara rağmen, ancak 1961'lerde geçit vermeğe başladığını ve hâlâ tamamlanamadığını söyleyen emekli müftü, babasının emeklilikten sonra köydeki hayatını da şöylece özetledi: Babası kendi çocuklarıyla birlikte isteyen herkesi okutmaya başlamış. Fakat bu derslerden daha çok, köylünün çeşitli vesilelerle onu etrafında toplanmaları ve kendisine muhtelif sorular sormaları, onun da büyük bir heyecan ve iştiaqla bu soruları geniş bir şekilde cevaplandırması son derece etkileyici oluyormuş. Ve oğluna bu durumlarda yanından ayrılmamasını, konuşmalarını iyi dinlemesini, bir gün bu bilgilerin ona da lâzım olacağını sık sık tekrarlıyormuş. Böylece babasının konuşmalarını dinleyen ve kendisinden hususî dersler de alan emekli müftü, harf inkılâbından sonra yeni yazıyı kendi kendine öğrenmiş. 1945'te de babasını kaybetmiş. Bir kaç yıl orman bakım memurluğu görevinden sonra, Diyânet İşleri Başkanlığı'na baş vurarak vâiz veya müftü olmak istemiş. Ankara'da kendisini imtihan etmişler. Soruların %90'ı halk tarafından babasına sorulan, babasının da uzun uzun izah ettiği ve kendisinin de bu arada öğrendiği sorularmış. Böylece bir dağbaşı köyünde, babasından kendisine sözlü olarak aktarılan külliye menseli bilgiler sâyesinde, üstün bir başarı ile önce vâiz sonra da müftü olmuş. Şimdi emekli, ve babası gibi hiçbir zaman ilgisini kesmediği köyünde yaşıyor.

Yöre halkı onun da babası gibi, bölgenin imârı için sürekli bir çalışma içinde bulunduğunu, onun yol göstericiliği ve gayretleri sâyesinde, sözkonusu köyün ilkokula, yola, içme suyuna, köyün kenarından geçen çay üzerinde büyük bir betonarme köprüye ve ilçe merkezinin de İmam-Hatip Lisesine kavuştuğunu söylemektedirler.

Bu örnek, bir osmanlı vakıf külliyesinin, üniversite-halk ilişkileri mekanizması açısından, halk üzerinde ne derece tesirli olabileceğini, bu tesirin XVI. asırbaşından 1980'lere ve İstanbul'dan Orta-Karadeniz bölgesinin bir dağ köyüne kadar uzanabildiğini göstermektedir. Türkiye baştan başa tarandığı takdirde bu türlü yüzlerce hâdiseye karşılaşmak mümkündür. El-

bette son tahlilde, bu tür hâdiselerin burada yapıldığı gibi sâdece tesbit ve tasviri söz konusu olmayacak ciddi ve objektif değerlendirmelere ve yorumlara tâbî tutulacaklardır. İlim adamları tarafından yapılacak olan bu değerlendirme ve yorumlar neticesindedir ki, kültürümüzün geçmişle olan bağları daah sağlıklı bir yapıya kavuşturulabilecektir. Burada asla geçmişin olduğu gibi bugüne aktarılması düşünülmemektedir. Ancak, sözkonusu ameliye sırasında, bir yandan mâzinin menfî tesirleri ayıklanırken diğer yandan da kültürün müsbet temelleri keşfedilecek; ve bu temeller üzerinde, dünya ilim ve teknolojisinden de yararlanarak, yaratıcı düşünceyle Türk cemiyyetinin istikhâlî inşâ olunacaktır.

REŞİD RAHMETİ ARAT
KUTADGU BİLİK İNDEKSİ
TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ YAYINI